

UDC 821.161.2-93.09:087.5

doi: <https://doi.org/10.15330/clid.1.1.13-36>

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991–2023 РР.): СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH OF INDEPENDENT UKRAINE (1991–2023): SOCIOCULTURAL ASPECT

Наталія Марченко

Інститут біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>

Abstract. The article analyzes a complex of sociocultural factors that influenced the formation of the phenomenon of literature for children and youth in Ukraine during 1991–2023, its condition at different time intervals within this period is described and the proposed version of the periodization of children's literature in Ukraine at the time of Independence.

The study is based on the analysis of the funds and data of the website of the National Library of Ukraine for Children, on the accounting statistics of book publications of the Book Chamber of Ukraine and information from professional sites “BaraBooka: Space of Ukrainian children’s books”, “Bukvoyid”, “Chitomo: Cultural and publishing project”. The facts testifying to the main changes in the field of book publishing, book distribution and promotion of reading are summarized, in the state educational and the cultural policy regarding children’s reading, in review, criticism and scientific research of children’s literature in Ukraine 1991–2023.

The author managed to identify the following stages in the formation of literature for children and youth of the Independence era: 1) Delamination (1991–2000); 2) Identification (2000–2013); 3) Development (2014 – present), divided into intervals: a) early 2014 – 12.03.2020; b) 12.03.2020–24.02.2022; c) 24.02.2022 – till present.

It was found that the literature for children and youth of the era of Independence (1991–2023) was forced to solve actual tasks and at the same time “reread” all previous experience, to form a literary canon missing due to long statelessness and to integrate and interpret as a coherent continuous phenomenon different temporal and spatial segments of domestic children's literature. For the first time in the history of Ukrainian children’s literature, a full-fledged, long-lasting and extensive scientific discourse appeared, flexible system of state, public and private support and promotion of children’s and family reading, a generation of authors was formed who identify themselves exclusively as children's writers and work professionally in this field.

The author considers the creation of a repository of scientific publications, the formation of a single thematic base of bibliographic information, as well as the formation of a single list of children’s writers and a canon of children’s literature texts to be the primary task facing researchers. The main socio-cultural challenges facing children’s literature in Ukraine today in general have been recognized. This is the unpredictability caused by the war, the lack of professional personnel and readers, sharp increase in competition and challenges related to the realization of Ukrainians as a titular nation and accelerated processes of self-identification.

Keywords: literature for children and youth, book publishing in Ukraine 1991–2023, scientific research of literature for children and youth in Ukraine, promotion of books for children and youth and reading in Ukraine, sociocultural analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україномовна література для дітей і юнацтва (далі для зручності – “дитяча література”) від самої появи була травмована довгочасним колоніальним становищем українців і буттям у межах впливу та зіткнення низки імперій. На різних теренах України впродовж усього часу її бездержавного існування панівною залишалася дитяча книга тієї чи іншої імперської нації (російськомовна, німецькомовна, польськомовна та ін.), а також існували значні масиви видань національних спільнот (як ось, єврейської). Постійно зазнаючи утисків у царині книговидання та книгорозповсюдження, шкільництва і бібліотечної справи, українська література для дітей перебувала на маргінесі наукового та критичного дискурсу, різко поділяючись упродовж усього шляху становлення й розвитку на: а) “підконтрольну” пануючій доктрині (натомість офіційно підтримувану, поширену); б) зосереджену на націєтворчій функції (зазвичай малотиражну, малодоступну).

Цілісний і вільний розвиток української літератури для дітей і юнацтва став можливий лише за доби Незалежності (1991–2024 рр.), упродовж найдовшого в історії України безперервного періоду існування Української держави та, відповідно, повноцінної діяльності державних інституцій, прямо чи опосередковано пов’язаних із дитячим читанням і книговиданням для дітей і юнацтва. Проте досі дослідження в царині дитячої літератури гальмуються через відсутність базових речей, як то: уніфікація термінології, зокрема щодо предмету вивчення; встановлення загальноприйнятих науково обґрунтованих періодизації та кола авторів; створення цілісної історіографії та переліку базових для історії предмету джерел тощо.

На нашу думку, саме комплексне дослідження дитячої літератури доби Незалежності дає змогу вирішити низку цих методологічних і методичних проблем і сформуванню системний погляд на вітчизняну літературу для дітей, а також випрацювати сучасний інструментарій, що забезпечить об’єктивну фахову оцінку нового і науково обґрунтовану переоцінку та редакцію старого репертуару та визначення канону дитячої книжки. Оскільки 1991–2023 рр. – перший і єдиний проміжок цілісного державного буття дитячої літератури в Україні, він тим протистоїть усім іншим періодам, коли вона розвивалася дискретно та в умовах тиску тієї чи іншої імперії. А відтак є сенс сформуванню засадничі принципи досліджень на цій конкретній площині й вже з цієї платформи розширювати дослідницьке поле. Так само доцільно визначитися з інструментарієм і поняттєвою базою на цьому незначному хронологічно, але найбільше динамічному та найменше деформованому в соціокультурному аспекті періоді, а вже тоді визначати шляхи переоцінки минулого та напрямки розвитку.

Оперуючи поняттям “література (книга) для дітей”, ми розуміємо його (за Е. Огар) як літературно-видавничий феномен, інтегрований у реальний соціокультурний простір, що містить усі існуючі типи видань для дітей, зокрема художні (Огар, 2012). Останні розглядаються нами як сукупність

літературних творів, написаних чи видозмінених із урахуванням потреб і можливостей дітей певного віку та під впливом уявлень і запитів спільноти щодо напрямку та цілей розвитку підростаючого покоління на певному історичному проміжку.

У силу того, що саме художня література для дітей довгий час у вітчизняному дискурсі сприймалася як “дитяча література загалом” (відтак була визнана самодостатньою галуззю мистецтва слова, що має суголосні загальній літературі, але відмінні від неї власні історію розвитку, стильові тенденції, напрямки, жанри тощо, а також осібні засновки літературної критики та наукового дослідження), доробок українських науковців у царині дитячої літератури значною мірою присвячений цьому вужчому об’єктові – “художній літературі для дітей і юнацтва”. Обраний нами соціокультурний аспект дослідження дає змогу уникнути подібного звуження та розглянути літературу для дітей і юнацтва в Україні 1991–2023 рр. і як “багатогранний об’єкт дослідження (сукупність творів, різноманітних способів текстуальної реалізації художньої дійсності, які формують багатокомпонентну структуру)” (Качак, 2023, с. 1), і як поліфункціональний соціокультурний феномен, який інтегрує та формує низку державотворчих домінант (Марченко, 2021).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Передумови для появи, а також розуміння назрілої актуальності комплексних і системних досліджень у царині дитячої літератури сформувалися в Україні наприкінці 2010 рр. ХХІ ст., але були нагло призупинені війною. Лише у 2020-х рр. ХХІ ст., завдяки активізації міжнародної співпраці, відновилося напрацювання теоретико-методологічних основ їхнього подальшого проведення, зокрема в питаннях вербалізації історичної пам’яті та ідентифікації, травмуючого досвіду дитинства в умовах тоталітаризму та війни (праці М. Варданян “Ukrainian diasporic children’s literature for the 20th century in context of writings in english: a child voice: Taboo and the otherness” (Варданян, 2020) та ““Ukraine is not Russia”: nation-building is colonization in translations for young adults” (Vardanian, 2023), У. Баран “The development of children’s literature in Ukraine in the XX-XXI centuries” (Baran, 2021), Т. Качак “Social Orphanhood in Contemporary Ukrainian Literature for Children and Young People” (Kachak, 2022b) та «Historical memory and national perspective in contemporary Ukrainian literature for children and youth” (Kachak, 2022a) та ін.).

Хоча найширший науковий дискурс дитячої літератури (поряд із її традиційним розглядом у межах педагогіки) в Україні сформувався у межах літературознавства, досить вибіркова спроба проаналізувати його була зроблена вперше аж 2013 р. К. Зайцевою у статті “Дитяча література у системі сучасного українського літературознавства” (Зайцева, 2013), заснованій здебільшого на публікаціях Вісника ЦДЛДЮ “Література. Діти. Час”. Для нашої розвідки у її літературознавчій складовій важливим є дисертаційне

дослідження О. Папуші “Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу” (2003), засноване на засадах наратології, а також ідея системного літературознавчого аналізу, апробована Т. Качак у монографії «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» (2018) та чітко означена як концептуальний підхід у статті «Основа концепції дослідження дитячої літератури як художньо-естетичного феномена» (Качак, 2023). Розглядаючи художню літературу для дітей, дослідниця пропонує покласти в основу пізнання текстуальних тенденцій дитячої літератури окремої історико-культурної доби системний літературознавчий аналіз (“...поетика текстів, типологія та узагальнення художніх ознак, фіксування нових явищ та змін на рівнях тематики, проблематики, жанрово-стильових особливостей, образної, наративної та мовної систем”) (Качак, 2023, с. 7). Щодо вивчення періоду 1991–2023 рр., то визначальними стали роботи, присвячені процесам канонізації/деканонізації та критеріям репрезентативності літератури для дітей, зокрема в розрізі зародження/трансформації нових культурних ідентичностей (“Проблеми літературного канону та концептуальність дитячої літератури” Т. Михед (2008), “Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва у світлі наукової критики” (2011) та “Активний канон сучасної літератури для дітей та юнацтва: Захід та Схід” (2014) У. Баран (Гнідець) та ін.).

Оскільки заявлений нами соціокультурний аспект дослідження літератури для дітей передбачає значно ширше охоплення наукового дискурсу (зокрема врахування досліджень у царині соціальних комунікацій і книгознавства та меншою мірою низки інших гуманітарних дисциплін), ми звернулися до узагальнюючої роботи Н. Вернигори “Українські дослідники періодики та книговидавництва для дітей» (Вернигора b, 2013), де вперше зроблена спроба поряд із літературознавчими та педагогічними означити інші царини гуманітаристики, що розробляють питання дитячої літератури в Україні. Визначальними теоретико-методологічними підвалинами нашого дослідження стали роботи Е. Огар, зокрема монографія “Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)” (Огар, 2012), що була першим і залишається єдиним таким масштабним концептуальним дослідженням в царині літератури для дітей. Ця праця також – єдине на сьогодні комплексне дослідження тенденції формування репертуару української дитячої книги у 1991–2009 рр. та один із кращих вітчизняних зразків застосування соціокомунікативних підходів у вивченні книги для дітей і юнацтва. Також ми опиралися на: історико-книгознавчі принципи аналізу книжкового репертуару, адресованого дітям, апробовані на хронологічному періоді 1850–1939 рр. у монографії Г. Корнеєвої “Українська дитяча книжка Галичини: від "Читанки" М. Шашкевича... (1850–1939): історико-книгознавчий аспект” (Корнеєва, 2011), і видавничі та статистично-облікові аспекти побутування дитячої книги в Україні, узагальнені в дисертаційному дослідженні О. Петренко “Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина ХІХ століття – початок ХХІ століття)” (Петренко, 2021); принципи

узагальнення типологічних ознак видань і варіанти класифікації книжкового репертуару, а також соціокультурний підхід у розкритті феноменів книжкового ринку, видавничої культури та культури читання, розкриті в дисертаційних дослідженнях Н. Вернигори “Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості” (Вернигора, 2013а) та А.Зелінської “Українська біографічна книга: формування ринку та видавничої культури (на матеріалі видань 2005-2017 рр.)” (Зелінська, 2020).

На практиці запропоновано у цій статті модель соціокультурного аналізу літератури для дітей у аспекті біографіки ілюструє наше дослідження “Біографічні видання для дітей і юнацтва в Україні 2000–2020 рр.” (Марченко, 2021).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті – проаналізувати комплекс соціокультурних чинників, які впливали на формування феномену літератури для дітей і юнацтва в Україні впродовж 1991–2023 рр., її стан на різних часових проміжках у межах цього періоду та запропонувати варіант періодизації літератури для дітей в Україні доби Незалежності.

Дослідження ґрунтується на аналізі фондів і даних сайту (існує з 1999 р.; <https://chl.kiev.ua>) Національної бібліотеки України для дітей за 1991–2023 рр. і статистиці обліку книжкових видань Книжкової палати України імені Івана Федорова (http://www.ukrbook.net/statistika_.html). Також узагальнено та враховано дані профільних сайтів «BaraBooka: Простір української дитячої книги» (існує з 2014 р.; <https://www.barabooka.com.ua>), «Буквоїд» (з 2008 р.; <http://bukvoid.com.ua>), «Читомо: Культурно-видавничий проект» (існує з 2010 р.; <https://chytomo.com>).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На момент здобуття Україною незалежності у 1991 р. єдиний радянський канон літератури для дітей, що присутньо узагальнив і зафіксував її колоніальний досвід і (за С. Іванюком), повсюдно провадив “советизацію” як українських так і європейських контекстів (Іванюк, 2007), природно став відходити в “смугу забуття”, створюючи простір для появи різноманітних і різновекторних художніх явищ. Українське дитинство поступово занурилося у світ постмодерної реальності, світ розмаїття форм і проблематики, що розгорнувся поза межами єдиної ідеології. Та набутий літературою для дітей упродовж 1991–2021 рр. досвід формувався в неокolonіальній ситуації долання тоталітарного минулого, складних постколоніальних трансформацій і повсякчасного протистояння новим викликам, тому має кілька виразних етапів, зумовлених як соціокультурними та політико економічними чинниками, так і внутрішньою логікою розгортання цього мистецького феномену. Спробуємо

обґрунтувати їх нижче, означивши найважливіші на наш погляд соціокультурні чинники, що спричинили трансформації та появу ключових явищ.

“Розшарування” (1991–2000)

Перше десятиліття доби Незалежності (1990-ті рр. ХХ ст.) можна означити як час “розшарування”, коли література для дітей і книговидання та практики промоції дитячого читання перебували в стані “розгубленості” та хаотичних шукань, проте від початку творячи не ієрархію, а різнорідні “пласти” / “бульбашки” / “жмутки”.

Економічна криза і відсутність декомунізації на всіх рівнях призвели до рецесії книговидання та книгорозповсюдження, освітньої та бібліотечної систем, “законсервували” упосліджене становище україномовної культури та побутових практик, збереження на загаль значного масиву імперських ідеологем і панівного становища російськомовного дискурсу. На не захищений від експансії український ринок, що відчував гострий дефіцит книжок для дітей усіх жанрів і форматів, ринув потік вдвічі дешевших російських видань. Дистрибуція, зокрема на Сході та Півдні країни, теж опинилася під російським монополістом. Уповдовж 1991–1994 рр. щорічна кількість назв видрукованих в Україні дитячих книжок скоротилася вдвічі, а 1999 р. знизилася до мінімального показника 153 (141 назва була зафіксована лише напередодні Другої світової війни у 1940 р.). Середній наклад дитячого видання скоротився у понад 24 рази (з 126,7 тис. примірників 1991 р. до 5,2 тис. примірників) і в наступні роки вже зрідка піднімався вище 5,4 тис. примірників (Огар, 2012, с. 176–178).

Тим часом цивілізаційний перехід до “цифрової ери”, поява комп’ютера та Інтернету прискорили та закріпили як незворотній процес домінування аудіовізуальної культури. А що в Україні початку 90-х рр. ХХ ст. комп’ютерний бум збігся з книжковим дефіцитом, була зруйнована традиція дитячого читання як повсюдна звичаєва практика, книга різко “...втратила статус одного з найважливіших чинників виховання і розвитку юних поколінь, а читання – провідні позиції у системі суспільних цінностей” (Огар, 2012, с. 185).

Із моменту встановлення радянського режиму на початку ХХ ст. і до відновлення незалежності в Україні книги для дітей і юнацтва видавали тільки державні спеціалізовані видавництва “Веселка” та “Молодь”. На початку 90-х рр. ХХ ст. відроджується традиція приватного книговидання (“А-Ба-БА-Га-Ла-Ма-Га”, “Аверс”, “Грайлик”, “Троно”, “Теза”, “Ранок” та ін.) і вже на 1995 р. “Веселка” (у 1991–1994 рр. на це видавництво припадало 40 % ринку дитячої продукції) втрачає позиції лідера. Першим загально визнаним книжковим брендом для дітей, який у зросійщеній, хоча й незалежній Україні, популяризував українську за суттю та втіленням дитячу літературу стає перше приватне дитяче видавництво незалежної України “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА” (засноване 1992 р., Київ). Його книжки вирізняються чіткою

україноцентричною концепцією, унікальним художнім оформленням і високою видавничою культурою. Видавництво стало першим у незалежній Україні, що продало авторські права закордон (книжка “Котик та півник”, 1995) та чия книжка першою стала лідером продажів у Європі (“Снігова королева” з ілюстраціями Володимира Єрка).

Комерціалізація книговидавництва створила запит на розмаїття та конкуренцію. Притік творчих імен і формування нового середовища української дитячої літератури забезпечили видавничі конкурси рукописів, які давали змогу видрукувати першу книжку та були водночас своєрідним рупором нових ціннісних і мистецьких орієнтирів. Першим почав привносити в Україну досвід і дух непритлумленої радянщиною літератури, а також видавати дебютні книжки наймолодшої генерації авторів літературний конкурс видавництва “Смолоскип” (існує з 1993 р.), де серед іншого була номінація “Художні твори для дітей”. Але стан справ у дитячій літературі та зацікавленість у праці на цій ниві на початку 90-х рр. ХХ ст. були такі мізерні, що перша номінантка з’явилася лише 1996 р. (Г. Кіященко), а наступна – аж 2000 р. (М. Павленко). Попри те, тут дебютували чимало знаних нині дитячих авторів (Т. Винник, Ю.Ілюха, Д. Кузьменко (“Кузько Кузякін”), О. Луцєвська та ін.). Натомість, намагаючись зберегти лідерські позиції та сприяти популяризації своїх видань, видавництво “Веселка” у 1991 р. заснувало першу недержавну в галузі літературну премію імені Олени Пчілки, зорієнтовану на підтримку книжок, які сприяють національному відродженню та вихованню у дітей любові до України.

Наймолодша генерація авторів дитячої літератури гуртувалися у цей час навколо часописів для дітей і юнацтва: як тих, що мали сталу традицію (“Барвінок”, “Малятко” чи “Однокласник”), так і відновлених (“Світ дитини”), переміщених в Україну з діаспори (“Крилаті”) чи новостворених (“Ангелятко”, “Джміль”, “Зернятко”, “Клас!”, “Пізнайко”, “Професор Крейд”, “Стежка” та ін.). На початку 90-х рр. ХХ ст. провідною творчою майстернею, що зібрала передові літературні сили задля утвердження пріоритету актуальної, позбавленої ідеологічного тиску та надмірної дидактики літератури для дітей, став журнал “Соняшник” (1991–2007 рр.), очолюваний Лесею Ворониною.

Значно розширила проблемно-тематичні межі української дитячої літератури та задала планку вимог до неї поява у 1992 р. у шкільній програмі курсу зарубіжної літератури. Стало очевидним, що сформований офіційною радянською наукою канон має багато розбіжностей із виробленим зарубіжними експертами та ідеологічно й морально застарів. Водночас утворився суттєвий дисбаланс між “шкільним” каноном української літератури, сформованим здебільшого з “дорослих” (а тому менше цікавих дітям) текстів, і зарубіжної, сформованим зазвичай із класичних творів дитячої літератури, що відчутно знизило читацький інтерес до української літератури.

Зважаючи на відторгнення ідеологічно не прийнятних напрацювань попередніх десятиліть, науковий вітчизняний дискурс у царині літератури для дітей на цей час фактично обнулюється. Рух розпочинається з кардинальних

змін у корпусі імен і біографічних наративів щодо дитячих письменників. Поступово відбувається переоцінка та розширення пантеону за рахунок раніше вилучених і замовчуваних постатей, на жаль, здебільшого з кола письменників загальної літератури (хрестоматії “Українська дитяча література” (1992; упоряд.: І. Луценко, А. Подолинний, Б. Чайковський) і “Рідне слово. Українська дитяча література” (1999; упоряд.: З. Варавкіна, А. Мовчун), посібник Я. Кодлюк і Г. Одинцової “Розповіді про письменників” (1997). А що нові ліберальні цінності не передбачали однозначних схем, процес ревізії виявився складним і болючим. Низка ключових для дитячої літератури ХХ ст. авторів зазнали обструкції (здебільшого ті, що були водночас класиками загальної літератури, як ось Ю. Збанацький).

У теоретико-методологічному плані ключовими для “прощання з імперським дискурсом” у прочитанні контекстів вітчизняної дитячої літератури стали монографія С. Іванюка “Адресат – майбутнє: Герой і концепція адресата української радянської прози для дітей (1917–1941)” (1990), у якій вперше було означено руйнівну роль ідеології та імперського диктату для української літератури для дітей, та дисертація М. Славової “Проблеми поетики белетристики для дітей” (1992), де вперше зроблено спробу вибудувати теоретичну модель її дослідження. На загальні філологічні дослідження в галузі залишалися традиційно зосереджені на розкритті персоналій (В. Гуменна, І. Братусь, Г. Корицька, І. Немченко та ін.) і жанрових особливостях текстів (Н. Тихолаз, Л. Ткаченко, О. Будугай), хоча починають досліджувати також видавничі центри та групи (Н. Антипчук), дитячий фольклор (С. Кулинич). Тоді само проблематика літератури для дітей вперше після майже столітньої перерви повертається до вітчизняного книгознавства (Н. Марченко “Видання для дітей в Україні 1917-1923 рр.: історіографія, джерела, типологія” (1998).

Під впливом цих соціокультурних чинників у 90-х рр. ХХ ст. у дитячій літературі України зникають ідеологічні та дидактичні обмеження й розпочинаються хаотичні пошуки нових форм, тематики і нових способів творчої реалізації авторів. Та основний масив видань для дітей усе ще формується визнаними за радянських часів національними літературними артефактами (перевидання І. Франка, Лесі Українки, Марка Вовчка, а також “програмних” авторів загальної літератури радянського часу) (Огар, 2012, с. 186) і “повернутими” текстами раніше замовчуваних і репресованих авторів загальної літератури (В. Винниченка, А. Кащенко, В. Короліва-Старого, А. Лотоцького, О. Олеся, Ю. Опільського та ін.). Натомість класика української літератури для дітей (В. Близнець, Гр. Бойко, Н. Забіла, О. Іваненко, Марійка Підгірянки, Олена Пчілка та ін.) окремими виданнями фактично не з’являлася.

Співіснування різновекторної настанови на відновлення й плекання традиції та водночас її постмодерної деконструкції призвело до паралельного буття та конкуренції мистецьких груп, а також поступової індивідуалізації стилів, жанрової еkleктики та тематичного розтабування, появи та утвердження непритаманних раніше різновидів літературної творчості (скажімо, коміксів).

«Ідентифікація» (2000–2013)

Із настанням ХХІ ст. відбувся різкий крен політичної ситуації у країні в антиукраїнський бік. Посадовці всіх рівнів відверто лобіювали інтереси російського бізнесу чи, в кращому разі, залишалися бездіяльними. Під цим тиском у 2000-ні рр. ХХІ ст. у новітній українській літературі для дітей посилюються процеси ідентифікації, що призвело до її активного ствердження у всіх царинах соціокультурного та політико економічного життя країни та стрімкої кардинальної зміни ставлення суспільства до проблем дитячого читання. Приходить усвідомлення (за словами М. Кіяновської), що: “...дитяча література — це вже давно не просто література. Її треба розглядати власне як феномен, у комплексній взаємодії багатьох чинників, на рівні конкретного часового зрізу — але також і на рівні безперервного динамічного розвитку. І не лише з позиції читача, автора, видавця, перекладача, а й із позиції, без перебільшення, її загально цивілізаційної місії” (Кіяновська, 2011).

Уперше в українському культурному просторі художня література для дітей стала позиціонуватися та сприйматися на загаль як серйозне престижне мистецьке явище. Чимала роль у цій довгоочікуваній зміні належить В. Рутківському (1937–2021), чий “дитячі” твори вільно конкурували на всіх рівнях читацької та фахової оцінки з найкращими взірцями загальної літератури, а постать (вочевидь представника “старшого” деканонізованого покоління, але так само явно автора модерного, людини, цілком відповідної запитам і цінностям молоді) гармонійно поєднала покоління, котрі втратили внутрішні зв’язки між собою. Ставши 2012 р. першим серед дитячих письменників незалежної України Лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка, він переміг у змаганні з представниками загальної літератури, тим самим на завжди зруйнувавши в українському соціокультурному просторі радянський міфу про дитячу літературу як “пісочницю” для недолітераторів та утвердивши загальноєвропейське сприйняття книги для дітей і праці її творців як надважливої для суспільства справи.

У 2001 р. на ринку дитячої книги з’являється висхідна динаміка, а в 2006–2007 рр. стається значний кількісний стрибок (від 786 до 1261 назви). Асортимент збільшується у 8,5 разів, відчутно зростає кількість оригінальних творів (Огар, 2012, с. 186). Та криза 2007–2008 рр. призводить до спаду. Не вирішеною залишається також проблема російськомовної та власне російської книжки для дітей. Якщо 2000 р. російською мовою в Україні опублікували 22 % книжок для дітей, то в 2010 р. російськомовні наклади становили 68 % (Мураховський, Буряк, 2012). Утвердження на ринку новітньої вітчизняної літератури для дітей певною мірою стримував (водночас відчутно змінюючи на краще вподобання читача та культуру письма авторів) зростаючий друк перекладних дитячих книжок (2000 р. їх частка становила 17%, а 2010 р. цей показник зріс до 35% (Буряк, 2011)).

Розширюється інфраструктура профільних дитячих видавництв (у 2000–2008 рр. їхня кількість зросла втричі). Чимало з них – дочірні структури зарубіжного (переважно російського) бізнесу, що спеціалізуються на випуску перекладної ліцензійної літератури (“Махаон-Україна”, “Торнадо”, “Країна Мрій”, “Перо” та ін.). Та є і вітчизняні видавці, орієнтовані на ті самі ніші (як ось, “Школа”), значно розширюють свій асортимент виданнями для дітей освітнянські видавництва (як ось, “Навчальна книга – Богдан” чи “Майстер-клас” (із 2013 р. – “Час майстрів”) і низка видавців загальної літератури (як ось, “Академія”, “Дух і Літера” та ін.). 2001 р. у Львові виникає “Видавництво Старого Лева”, що залучає до співпраці молодих місцевих авторів, а далі, долаючи регіональність, – із усіх кінців України, та просуває на український ринок західноєвропейські наративи та моделі дитячої книжки. У 2006 р. у Києві виникає Видавничий дім “Розумна дитина” – перше нішеве видавництво, орієнтоване на високоякісні та високомистецькі видання для найменших (багатомовні книжки-гіганти, книжки-панорамки, книжки-лото, книжки-пампушки, “чарівні скриньки”, “паперове кіно” тощо) та перевидання у модерних форматах призабутих вітчизняних дитячих книжок і класики української дитячої літератури. Та справжній вибух на українському ринкові дитячої книги зчиняє видавництво “Грані-Т” (2006–2010 рр., Київ) – перше, що згуртувало навколо себе повноцінну редакторську та авторську “школу” з представників кількох поколінь письменників, видавши більше півсотні книг українських авторів-сучасників, та заснувало понад 30 книжкових серій, які відіграли значну роль в утвердженні нової української дитячої літератури (зокрема “Сучасна дитяча проза”, “Сучасна дитяча поезія”, “Життя видатних дітей”, “Золотий лелека”, “Дивний детектив”, “Українська майстерня фантастики” та ін.). Креативна атмосфера видавництва привабила тих, хто вже був визнаний як дитячий письменник (Леся Воронина, Н. Гуменюк, Галина Малик, З. Мензатюк, М. Павленко), авторів загальної літератури, котрі вперше спробували себе в дитячій і вже не полишали працю в цій ніші (І. Андрусак, О. Ільченко, А. Кокотюха, С. Процюк, І. Роздобудько та ін.), а також дебютантів, котрі з часом стали окрасою дитячої літератури (А. Крачковська, О. Луцевська, Н. Малетич, Г. Павлишин, Т. Щербаченко (Стус) та ін.). Також видавництво першим в Україні почало стимулювати дитяче читання та загальну увагу до дитячої літератури шляхом конкурсів для дітей-читачів (конкурс на найкращий відгук на дитячу прозу, проведений разом із НБУ для дітей 2009 р.), а заснувавши 2007 р. конкурс рукописів “Золотий лелека”, започаткували також традицію включати дитяче журі до складу експертів із оцінки літератури для дітей. Усвідомлення важливості врахування думки дітей-читачів при оцінці літератури для цієї категорії важко переоцінити, адже нині смаки різних поколінь розходяться як на рівні проблематики і тематики творів, так і на рівні їх організації, динаміки та лексичного складу.

Поряд із видавничими конкурсами рукописів в Україні у цей час виникають потужні незалежні мистецькі платформи, орієнтовані на стимулювання вітчизняного літературного процесу. Важко переоцінити вплив

на самопозиціонування авторів і зміну моделей письма Міжнародного літературного конкурсу “Коронація слова” (існує з 1999 р.), де рукописи дитячих письменників неодноразово вигравали у змаганні з авторами загальної літератури (як ось, В. Бердт, 2009 р.). Та запит суспільства на дитячу літературу зростає так динамічно, що 2012 р. з’явилася потреба в окремій номінації “Твори для дітей”, а з 2018 р. відділився окремий напрямок – “Молода КороНація”.

Новою, раніше відсутньою в Україні моделлю формування літературного канону стають також рейтинги. Зокрема, з 2008 р. єднає вітчизняне експерте середовище і дає змогу окреслювати новий канон української літератури для дітей відбір до номінації “Дитяче свято” Всеукраїнського рейтингу “Книжка року” (заснований 1999 р.).

На початку 2000-них дитяча книга вже потребувала грамотної промоції, що в свою чергу вимагало вчасної та фахової критики, досліджень постійно змінюваного репертуару та незалежної оцінки все більш різної та незвичної для дорослої аудиторії книжки для дітей. Як наслідок активно формується науковий і критико-літературознавчий дискурс, розвиваються та узвичаюються новітні форми промоції та дистрибуції книжки для дітей. Поступово підтримка і розвиток дитячого читання опиняються у фокусі державної культурної політики та громади. 2002 р. у Львові вперше проходить Всеукраїнський конкурс дитячого читання і Фестиваль дитячого читання “Книгоманія”, у 2010 р. НБУ для дітей розпочала втілення першого в історії держави національного проекту промоції читання серед дітей “Україна читає дітям”. Щорічні заходи з популяризації читання та дитячої літератури започатковують провідні культурні інституції країни (так, Музей книги і друкарства України засновує Фестиваль дитячої книги “Азбукове королівство магів і янголів”, 2010 р.). Дитячі письменники опиняються на вістрі громадських ініціатив із промоції читання (скажімо, у 2012 р. казкарка і креативний менеджер Є. Пірог (“Казкарка Джінні”) засновує Всеукраїнську ініціативу “Додай читання” – громадський волонтерський рух, що створює середовище для активізації дитячого читання та співтворчості дітей і дорослих шляхом реалізації креативних проєктів).

Дієвим засобом промоції художньої літератури для дітей, своєрідним “соціальним ліфтом” для піднесення “видимості” авторів і видавців та одним із орієнтирів для формування канону стають у цей час літературні премії, число яких постійно росте (“Великий їжак” і “Левеня” (2001), “Звук павутинки” імені Віктора Близнеця (2003), статус урядової отримала найстаріша спеціалізована премія в галузі дитячої літератури (заснована 1970 р. як “Літературна премія ім. Лесі Українки”) Премія Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва (2004), “Джури” В. Рутківського (2013), поява окремих номінацій “Дитяча Книга року ВВС” (2012) та “Проза та поезія для дітей” (2013) у межах “Книги року ВВС” і Літературної премії інтернет-видання “ЛітАкцент” відповідно.

Рецензування та критика майже повністю переходить на електронні платформи та поступово починає відображати замість “єдино правильних”

різновекторні, часом суперечливі та скороминущі, суб'єктивні уявлення про дитячу літературу: актуальні рецензії на порталі “Буквоїд” (із 2008 р.), спеціалізована сторінка “дорослої критики дитячої літератури” “Літачок” (2008–2013 рр.) на порталі “ЛітАкцент”, авторські блоги в LiveJournal (“Melle : Книги для дітей і підлітків” Н. Даценко, “Книженя : Дитячі книги для дітей та дорослих” М. Семенченко (2009), “Книгогризка” З. Жук (Зоряни Живки) (2010), “Казкарка: Сучасна дитяча література” В. Вздутьської та О. Луцевської (2011)¹ та ін.), сторінки у мережі Facebook (“Українська дитяча література” Т. Щербаченко (Т. Стус) (2011), “Читацькі нотатки Христі Нечитайко” О.Купріян (2013) та ін.). У 2010 р. з'являється перший авторський електронний журналу про дитячу літературу та ілюстрацію “ВООКа” М. Семенченко та електронний ресурс “КЛЮЧ” (Краща Література Юним Читачам) НБУ для дітей (автор-модератор – Н. Марченко), покликаний об'єднати зусилля фахової спільноти навколо популяризації та дослідження української книги для дітей.

Наприкінці 2000-х рр. ХХ ст. вперше в історії України починає оформлюватися у цілісність науковий дискурс дитячої літератури. Консолідації дослідників сприяли Перший Міжнародний симпозіум “Візуалізація образу дитини у літературі” (2007) та Міжнародна науково-практична конференція “Дитина читає – Україна процвітає” (2008), а також заснування 2009 р. на громадських засадах Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва (започаткував щорічний Міжнародний симпозіум “Література. Діти. Час” (2010) і науковий Вісник ЦДЛДЮ “Література. Діти. Час” (2011). У ці роки продовжується робота над уніфікацією підстав включення переглянутих і нововведених, зокрема діаспорних імен і текстів до єдиного поля української літератури для дітей, що регламентує поява посібників-хрестоматій (упорядкування Н. Богданець-Білокаленко (2006 і 2011), О. Гарачковської (2011), А. Мовчун і З. Варавкіної (2011), А. Богданюк та І. Руснак (2012) та навчально-методичних посібників і підручників (В. Кизилової (2006, 2015), О. Будугай (2011), З. Торчинської (2011, 2014), І. Бойцун (2013), Т. Качак (2014, 2016). Значною подією в переосмисленні місця й ролі дитячих письменників в історії та культурі України стає заснування 2010 р. НБУ для дітей серії біобібліографічних посібників “Дитячі письменники України” (<https://chl.kiev.ua/mbm/Book/Genre/52>), котрі поряд із іншим вводять до наукового обігу унікальні автобіографічні матеріали, а також наукові біографії та модерний книгознавчий аналіз спадщини письменників (авторства Н.Марченко). З'являються перші вітчизняні монографічні дослідження літератури для дітей, спершу у галузі книгознавства та соціальних комунікацій (“Українська дитяча книжка Галичини: від “Читанки” М. Шашкевича... (1850–1939): історико-книгознавчий аспект” Г. Корнєєвої та “Дитяче видання: шлях до читача” І. Круть (2011), “Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)” Е. Огар (2012), а 2013 р. – у літературознавчій царині

¹ Із 2014 р. став сторінкою у мережі Фасебоок, а з 2016 р. інтегрувався у проєкт «Читомо» у вигляді дитячої редакції.

(“Історіографічний огляд українських видань перекладної дитячої літератури від кінця XIX ст. до початку XXI ст.” А. Здражко, “Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти” Т. Качак, “Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття” В. Кизиловой, “Perpetuum mobile дитячої літератури: типологія традиційних образів дитини-бешкетника” Б. Салюк). Загалом вивчення дитячої літератури зосереджується у цей час навколо бачення сюжетно-образної структури, хронотопу, жанровостильових модифікацій (О. Вовк, О. Гарачковська, Н. Кердівар, О. Папуша, Н. Резніченко та ін.), аналізу творчості письменників-сучасників (Ю. Куманська, О. Перетяга), перекладу дитячої літератури (О. Довгань, А. Здражко, А. Потапова, О. Шапошник та ін.), комунікації та “канону” (У. Гнідець (Баран), рецептивної трансгресії у сприйнятті дитиною літературного тексту (А. Бойчук), компаративної наратології (К. Зайцева), вербалізації концептів і антропологічних засад поетичного тексту (С. Бартіш, Т. Чаюк). На межі з педагогікою вивчаються практики дитячого читання в освітніх процесах і педагогічні погляди дитячих письменників (Н. Богданець-Білоskalенко, А. Богданюк, А. Бойко, В. Братко, І.Вавілова, К. Єфіменко, З. Гирич, Р. Зозуляк, О. Ісаєва, І. Козак, Л. Овдійчук, Г.Островська, О. Палійчук, В. Плахтій, О. Рудич, Ю. Сирота, І. Тригуб, А.Фасоля, Б. Шалагінов, Т. Яценко та ін.). У царині соціальних комунікацій досліджується періодика для дітей (У. Колесніченко, Е. Огар, О. Сидоренко Ю.Стадницька, та ін.), організаційно-видавнича діяльність сподвижників дитячої літератури (М. Думанської, О. Іванченко), книговидання для дітей в Україні XX ст. (Н. Вернигора) та дитяча книга у мультимедійному середовищі (О. Литвиненко). Наприкінці 2010-х рр. вперше з’явилися дослідження у царині мистецтвознавства, зокрема щодо дизайну дитячої книги та книжкової ілюстрації (М. Єфімова, М. Токар).

Під впливом означених соціокультурних чинників у 2000-х рр. XX ст. в українській літературі для дітей остаточно формується та голосно заявляє про себе нова генерація дитячих письменників, які відчули свою затребуваність і почали активно опановувати навички творчої праці в умовах ринку (як от, потребу чіткого позиціонування читацької аудиторії, регулярності виходу новинок, постійної самопромоції тощо). Намагаючись встановити персональний склад активних на 2011 р. українських дитячих авторів, М.Морозенко називає 66 письменників та 69 письменниць (Морозенко, 2011), серед яких ще активно працюють класики XX ст. (А. Григорук, А. Качан, В.Рутківський, Г. Чубач та ін.), але переважають уже автори пострадянської доби (І. Андрусак, Леся Воронина, О. Гаврош, О. Дерманський, О. Думанська, О. Єсаулов, А. Кокотюха, О. Кротюк, Галина Малик, З. Мензатюк, Л. Мовчун, М. Морозенко, С. Оксенік, М. Павленко, Р. Росіцький, М. Савка, І. Січовик, Р.Скиба, Г. Фалькович та ін.).

Відбувається закріплення принципово нових постмодерних моделей писання для дітей (інтертекстуальність, змішання жанрів, іронічність і міфологізація письма). Змінюється жанрово-тематична палітра: зникає

соціально-політична література, натомість повертається християнська, панівні позиції посідає урбаністика та гендерно марковані тексти, фентезі витісняє класичну літературну казку. Якщо до середини 2000-х рр. беззаперечно лідирували найменше залежні від політичної та ідеологічної кон'юнктури видання для дошкільної та молодшої шкільної аудиторії, то наприкінці 2000-х рр. актуалізуються тексти для підлітків, зокрема “дівчача” проза, підліткове фентезі, жахастики. Звичними стають не притаманні раніше українській дитячій літературі серіальний принцип організації видань, комікси для дітей, книжки-“вулики” та ін. У репертуарі відчутно переважають твори прозових жанрів. Віршовані форми активно використовує науково-художня книжка для малят (абетки, рахівнички та ін.), натомість сучасної лірики для дітей та поем відчутно бракує, а драматургія майже відсутня.

Розвиток (2014 – до нині)

Невпинна економічна, культурна та політична експансія росії у 2014 р. завершилася повномасштабною війною, що триває досі. Неоколоніальна ситуація, в якій формувалася українська література для дітей, стала очевидною та незаперечною, що зробило неминучим чіткий вибір орієнтирів та, поряд із небувалою консолідацією і патріотизмом українського суспільства спричинило її стрімкий розвиток. У межах “часу війни” простежуються проміжки, впродовж яких серед іншого (поява непідконтрольних державі та прифронтових територій і зон ведення війни, масштабна вимушена міграція та еміграція, карантинні обмеження та “дистанційна” діяльність, обмеження військового стану, волонтерський рух тощо) відбувалися відчутні зміни в тематиці та проблематиці літератури для дітей: 1) від російського збройного вторгнення у Крим (лютий-березень 2014 р.) і початку війни на сході України (з квітня 2014 р.) – до початку карантину, спричиненого пандемією коронавірусу (12.03.2020 р.); 2) від початку карантинних обмежень (12.03.2020 р.) – до широкомасштабного вторгнення Росії в Україну (24.02.2022 р.); 3) від вторгнення (24.02.2022 р.) – до нині.

Попри вкрай несприятливі обставини ринкові дитячої книжки в Україні вдалося вижити та успішно (хоча й нерівномірно) розвиватися. Уже на 2018 р. за кількістю друкованих видань (2000 од.) і тиражом (5555,8 тис. примірників) вдалося перевершити показники 2014 р. (1809 од. і 4934,5 тис. прим. відповідно), а на 2021 р. кількість видань виросла до 2813 од. при незначному зниженні тиражів (5213 тис. прим.). Широкомасштабне вторгнення ворога 2022 р. обвалило книжковий ринок дитячої літератури, більше, ніж вдвічі скоротивши її кількість (1105 друк. од.) і тираж (2458,5 тис. прим.), та вже з 2023 р. за рахунок масштабування та зміни стратегії у бік “стійкості” розпочалося відновлення (1736 друк. од.; 3342,2 тис. прим.). Цьому сприяли соціокультурні чинники. Небувалий підйом патріотизму призвів до законодавчого і побутового закріплення панівного статусу української мови, пріоритетності української культури та, як наслідок, усвідомлення учасниками

ринку своєї місії (деколонізація і забезпечення видимості української дитячої літератури та надання голосу українським авторам). Закріплена законодавчо та здійснювана повсюдно декомунізація (з 2015 р.) звільнила соціокультурний простір від символів та ідеологічних маркерів тоталітаризму, а запровадження санкцій проти російської книжкової продукції (2016 р.), а потім і повна заборона книжок із росії та білорусі (2023) – до сплеску україномовного книговидання.

Попри значні втрати, спричинені окупацією та руйнуванням інфраструктури, упродовж десятиліття війни продовжують масово з'являються нові видавці дитячої літератури (“Фонтан казок”, “Моя книжкова полиця” (2014), “Артбукс”, “Каламар”, “Чорні вівці”, “Nebo BookLab Publishing”, (2015 р.), “Видавництво” і “Маміно” (2016 р.), і “Книгаренька” (2019), “Ще одну сторінку”, “Прометей” (2023) та ін.).

Зростаючий попит на сучасні вітчизняні тексти для дітей стимулює появу нових видавничих конкурсів рукописів. Так, 2015 р. видавництво “Фонтан Казок” засновує конкурс “Напишіть про мене книжку!”, що відкрив читачеві такі вже знані імена наймолодшої генерації як С. Атлантова, О. Дорожовець, С.Кочубей, А. Лавренішина, М. Марченко та ін. В умовах воєнного протистояння значного розголосу та впливу набули регіональні літературні конкурси рукописів, як от “Корнійчуковська премія” (існує з 2013 р.) та Міжрегіональний літературний конкурс “Кальміус” (заснований 2016 р.).

Експертна оцінка дитячої літератури поступово зосереджується навколо низки щорічних спеціалізованих рейтингів (“Топ БараБуки”, “Рейтинг критика: найкращі дитячі та підліткові книжки року” (обидва засновані 2014 р.) та літературних премій (номінація “За сприяння у вихованні підростаючого покоління” щорічної премії Президента України “Українська книжка року” (із 2014 р.); книжкова премія “Еспресо. Вибір читачів” (із 2017 р.); “Літературна премія імені Платона Воронька” (із 2018 р.); Всеукраїнська літературна премія імені Всеволода Нестайка” (із 2021 р.); “Гуманна книжка” (із 2023 р.).

Під тиском наростаючих викликів війни (а також карантинних обмежень) пришвидшуються інструменталізація культури читання та споживання літератури для дітей, зростає її медійна представленість. У 2014 р., на хвилі піднесення та розгортання україноцентричних дискурсів з'являється перший спеціалізований незалежний інформаційний портал “BaraBooka: простір української дитячої книги”. Поступово промоцію дитячої літератури включаються письменники, діти-читачі та батьки, фахівці з дитячого читання та менеджери видавництва і книгарень: ширяться книжкові блоги, bookstagram і booktube тощо. В Україні вперше розпочинають фахово та послідовно досліджувати читання як один із чинників державотворення та підвищення якості суспільства (“Дослідження читання книжок в Україні” 2013 і 2014 рр., “Читання в Україні. Результати дослідження читацьких звичок та ставлення до читання, проведеного у 2013–2014 рр.”, “Ukrainian Reading Publishing Data 2018”, “Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання” (2020), “Практики читання під час війни” та Всеукраїнське соціологічне дослідження в

межах проекту “Підтримки промоції читання в Україні” (2023). Нарешті, у 2023 р. ухвалюють державну Стратегію розвитку читання до 2032 року “Читання як життєва стратегія” та операційний план її реалізації у 2023–2025 рр. (2023), де окремим пунктом ідеться про практики дитячого, родинного та шкільного читання.

З’являються проекти промоції дитячого/родинного читання, що враховують реалії війни та кращий світовий досвід: “Валізка з книжками” (експертно відібрані, написані вже у новій реальності книжки та можливі сценарії роботи з ними, літературні ігри, роздруківки для роботи з дітьми за мотивами книжок); “Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир”; #ЖивіЧитання та ін.

Спровокований війною масовий виїзд українців за кордон в рази прискорив процеси інтеграції української літератури для дітей у світовий контекст. Українські діти подовжують читати українську дитячу книжку, а сама вона привертає увагу іноземців якістю видання, дизайну та глибиною змісту. Значну роль у промоції української дитячої книжки в світі у цей час відіграє вітчизняна секція ІВВУ: вперше в історії українські письменники увійшли до списку номінантів на Міжнародну Премію ім. Г. Х. Андерсена (І. Андрусак, Галина Малик) та на Меморіальну премію імені Астрід Ліндгрєн (З. Мензатюк), потрапили до Почесного списку Андерсена ІВВУ (В. Рутківський, С. Дерманський, С. Гридін (2022) та ін.), книги М. Лівіна “Рікі та дороги” й А. Альошичевої “Світ догори ногами” увійшли до міжнародних каталогів “Видатні книги для молоді з обмеженими можливостями. Вибір ІВВУ”. Також чимало книжок українських дитячих письменників увійшли до Міжнародного каталогу “Білі круки” (зокрема твори І. Андрусака, О. Були, Г. Вдовиченко, В. Голобородька, Дз. Матіяш, М. Савки, “Аграфка” та ін.). Видимість української дитячої літератури на міжнародному рівні відчутно зросла із 2022 р. У 2023 вона була представлена на 12 міжнародних книжкових ярмарках (рівень 2019 р.), а Видавництво Старого Лева було відзначене як “Найкраще видавництво для дітей у Європі” на одному з найбільших ярмарків дитячої книги у Болоньї. Книжки О. Шатохіна та М. і Т. Прохаськів увійшли до списку видатних книжок із усього світу 2024 р. за версією Американської секції ІВВУ. А. Нікуліна та Н. Матолінець беруть участь у підлітковому літературному фестивалі *CamrYA* (Велика Британія, 2024 р.).

У разі зросла кількість перекладів українських дитячих книжок іноземними мовами та кількість проданих за кордон прав. Впливовим чинником тут також стали мільйони українців, які рятуючись від війни, опинилися за межами батьківщини (дитячі книжки-білінгви українських авторів видані у межах спрямованого на допомогу українським біженцям проекту “*Tales of EUkraine*” та представлені на Франкфуртській книжковій виставці; у Бельгії, Нідерландах, Німеччині та Австрії діє проєкт “*Better time stories*” (видані ілюстровані книжки-білінгви українських авторів, доступна оригінальна та перекладна аудіоверсія кожної книжки, за допомогою застосунку улюблену історію може начитати дітям їхня близька людина); на

підтримку українських ілюстраторів та на привернення уваги бельгійського суспільства до російсько-української війни скерований проєкт “Children’s Books For U”; у британському видавництві “Bloomsbury” 2022 р. вийшла (також у аудіоформаті, озвучена Кірою Найтлі) книжка 12-річної Єви Скалецької з Харкова “You Don’t Know What War Is. The Diary of a Young Girl from Ukraine” (“Ти не знаєш, що таке війна. Щоденник дівчинки з України” і т.п.).

Виклики війни значною мірою активізували наукові дослідження у царині дитячої літератури, що поступово викристалізувалися у повноцінний академічний дискурс, який вийшов далеко за традиційні межі у царину історії, соціальних комунікацій, мистецтвознавства, мовознавства, видавничої справи та редагування, народознавства/фольклору, бібліотекознавства, а також психології та філософії (Вернигора, 2013b). Вагомим здобутком стала поява перших в історії України докторських монографій, присвячених літературі для дітей (“Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття” В. Кизилової (2014), “Художньо-естетична парадигма сучасної української прози для дітей та юнацтва” Т. Качак (2019), “Свій-чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі” М. Варданян (2019)), а також монографічні дослідження в царині книгознавства та біографіки (“Володимир Рутківський: тексти долі” Н. Марченко (2014) і літературознавства (“Сучасна проза для дітей: жанрово-стильові особливості” Л. Овдійчук (2018), “Динаміка української літературної прозової казки” В. Кизилової (2020)).

Значним кроком у подоланні постколоніальної обмеженості та свідченням опанування модерного наукового інструментарію став вихід українських дослідників дитячої літератури на міжнародний рівень, зокрема участь у спільних дослідницьких проєктах (“Literary discourt: theoretical and practical aspects” (2020), “Storying Plants in Australian Children’s and Young Adult Literature: Roots and Winged Seeds” (2023) та ін.). Нині науковців цікавить передусім концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей українськими та зарубіжними дослідниками, жанрово-стильові особливості та жанрові модифікації дитячої літератури, творча манера та біографічний контекст окремих авторів, питання інтертексту, травми, інакшості, хронотопу, а також ідеології, комунікації, канону, критеріїв “класичності” та “репрезентативності”, інтермедіальної взаємодії та візуально-нарративної специфіки синтетичних жанрів, особливості перекладу дитячої літератури. Також активно досліджуються стан, проблеми і перспективи поліграфічного оформлення, друку та розповсюдження дитячих книжок, історія дитячої преси, книговидання для дітей в Україні. На межі з педагогікою розробляються проблеми оновлення змісту літературної освіти, формування читацької компетентності та вдосконалення читацької культури учнів, методичні аспекти вивчення художніх текстів дитячої літератури.

Усі означені вище соціокультурні чинники призвели до того, що в українській дитячій літературі нині завершилася зміна письменницьких генерацій і фактично відсутні (або перебувають на периферії) автори і тексти,

породжені пострадянською дійсністю. Поступово “канonom” стають кращі твори сучасників (В. Аренєв, Г. Вдовиченко, В. Вздутьська, А. Бачинський, С.Гридін, С. Дерманський, В. Захабура, А. Кокотюха, Дара Корній, О. Купріян, О. Луцевська, Л. Ніцой, О. Рижко, Т. Стус, Г. Ткачук та ін.) Серед наймолодшого покоління також означаються незаперечні лідери (О. Давидова, Н. Довгопол, Ю. Ілюха, В. Карп’юк, С. Кочубей, Д. Кузьменко (Кузько Кузякін), Мія Марченко, Н. Матолінець, Н. Музиченко, Юліта Ран, Слава Світова та ін.).

Відчутно змінилася проблемно-тематична палітра творів для дітей: набули масовості казки терапевтичного спрямування, воєнна, гендерна та екологічна проблематика, інклюзивні тексти, життєписи, канікулярна проза, історії подорожування, антиутопія, міське та автентичне фентезі. У рази виросла кількість науково-популярних видань. Відроджується віршована казка. В Україні стають визначальними загальносвітові тенденції літератури для дітей, зокрема відбувається стирання межі між художньою літературою та літературою факту, простежується поступове скорочення текстів на користь ілюстрації, тяжіння до малотекстових різновидів видань. Поступову зникають постколоніальні упередження (як норма сприймається заможність, неприналежність до “колективу” чи “організації”, самотність і “неодомашненість” й т. п.). Популярності набувають книжкові “проекти” як ситуативний відгук на виклики часу (гендерно марковані збірки “Це зробила вона”, “Майя та її мами” Л. Денисенко та ін.), що знищує стереотипи постколоніального мислення та відкриває у нові горизонти. Водночас порівняно зі сплеском інтересу перших десятиліть, помітно знизилася кількість історико-пригодницької прози, інклюзивна література, попри значну державну підтримку (Національна стратегія зі створення безбар’єрного простору в Україні до 2030 року), все ще мало відображає драматичний досвід воєнного лихоліття тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз соціокультурного контексту доби Незалежності в Україні (1991–2023 рр.) дав нам підстави визначити наступні етапи у становленні літератури для дітей і юнацтва: 1) Розшарування (1991–2000); 2) Ідентифікація (2000–2013); 3) Розвиток (2014 – до нині), що має підетапи: а) поч. 2014 – 12.03.2020; б) 12.03.2020–24.02.2022; в) 24.02.2022 – до нині.

Зважаючи на складність і драматизм трансформації, що її переживала Україна впродовж 1991–2023 рр., та несформованість авторського корпусу і спровокований тим брак сучасного літературного матеріалу, розбудова інфраструктури українських дитячих видавництв відбувалася повільно, хаотично, але постійно та в геометричній прогресії. Саме видавничі “...стратегія, характер і напрям спеціалізації дитячих видавництв визначили структуру досліджуваного репертуару, зумовивши його кількісні та якісні показники, зокрема диспропорцію між виданнями різних типів, підтипів,

жанрів, тематики, а також між виданнями, адресованими різним віковим групам” (Огар, 2012, с. 204). Значний вплив на ситуацію в українській літературі для дітей доби незалежності спричинила також поява небаченої раніше кількості профільних літературних конкурсів, рейтингів і відзнак, що сприяли популяризації кращих зразків новітньої літератури для дітей і створили інформаційні “ліфти” для швидкого визнання та завоювання ринку кільком поколінням авторів. Зі зростанням суспільного інтересу та запиту ринку на дитячу книжку та дитяче читання в Україні вперше сформувався сталий повноцінний критичний і науковий дискурс літератури для дітей. Як наслідок упродовж 1991–2023 рр. поступово, у процесі народження нових творів і постання нових генерацій авторів, повернення до активного канону раніше заборонених, забутих і вилучених імен і творів, об’єднання в єдине ціле материкової та діаспорної літератури та переоцінкою того всього на засадах модерної, часто діаметрально протилежної за засновками критики, постала нова – відкрита, динамічна та різноманітна як тематично, так і цінностями українська література для дітей, яка нині активно входить у світову спільноту. Як слушно зауважила одна з провідних авторок і критиків дитячої літератури молодшої генерації В. Вздульська: “Українська дитяча книжка, чий розвиток був штучно стримуваний у ХІХ–ХХ ст. асиміляційною політикою метрополій, стала свого роду лабораторією, в якій ми можемо в прискореному темпі спостерігати за подоланням тоталітарних травм, пошуками відповідей на нові комунікаційні виклики та впритул розглядати актуальні для багатьох країн проблеми комерціалізації дитячої літератури” (Vzdul’ska, 2022).

Отже, література для дітей і юнацтва доби Незалежності (1991–2023) є першою неперервною традицією державного буття у цій царині, тому, поряд із вирішенням актуальних завдань вимушена “пере прочитати” весь попередній досвід, сформуванню відсутній із причин бездержавності канон та інтегрувати й осмислити як цілісне неперервне явище різні часопросторові відрізки становлення вітчизняної дитячої літератури. Першорядними завданнями в дослідженні дитячої літератури України на нашу думку є: формування єдиної тематичної бази даних бібліографічної інформації та створення репозитарію наукових друків, а також уніфікація та утвердження критеріїв добору та сталого переліку дитячих письменників і текстів канону. Основними соціокультурними викликами, що стоять нині загалом перед літературою для дітей в Україні є зумовлена умовами війни непередбачуваність, нестача фахових кадрів і читачів, зросла в рази конкуренція в усіх сферах і потреба реалізації себе українством як титульної нації, що співпала в часі з прискореними процесами самоідентифікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Баран, У. (2014). Активний канон сучасної літератури для дітей та юнацтва: Захід та Схід. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва “Література. Діти. Час”*. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Філологія. Літературознавство, 239 (227), 8 - 12. <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/view/35621>

- Баран, У. (2011). Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва у світлі наукової критики. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва "Література. Діти. Час"*, 1, 25 – 35.
- Буряк, С. (2011). Аналітичний огляд випуску друкованої продукції в 2010 році. *Вісник Книжкової палати*, 5, 6 – 15. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_5_2.
- Вернигора, Н. (2013а). *Книговидання для дітей в Україні ХХ століття: типологія, проблематика, жанрові особливості* [Дис. канд. канд. наук із соц. комунікацій, Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка].
- Вернигора, Н. (2013б). Українські дослідники періодики та книговидання для дітей. *Українське журналістикознавство*, 14, 80 – 86. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzhz_2013_14_17
- Зайцева, К. (2013). Дитяча література у системі сучасного українського літературознавства. *Філологічні семінари*, 16, 305 – 310. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_39.
- Здражко, А. (2013). *Історіографічний огляд українських видань перекладної дитячої літератури від кінця ХІХ ст. до початку ХХІ ст.*: монографія. Вишемирський В. С.
- Зелінська, А. (2020). *Українська біографічна книга: формування ринку та видавничої культури (на матеріалі видань 2005-2017 рр.)* [Автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій, Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка].
- Іванюк, С. (2007). Концепція юного героя в українській літературі для дітей. *Іноземна філологія*, 119, 77 – 83.
- Качак, Т. (2013). *Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти*. Тіповіт.
- Качак, Т. (2023). Основа концепції дослідження дитячої літератури як художньо-естетичного феномена. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 34 (73), 2 (Ч. 2), 1 – 8. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/01>
- Качак, Т. (2018). *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.* Академвидав.
- Кизилова, В. (2020). *Динаміка української літературної прозової казки*: монографія. Талком.
- Кизилова, В. (2013). *Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття*: монографія. Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Т. Шевченка".
- Кіяновська, М. (2011). Покоління дитячих письменників: синхронія-діахронія. *Сайт НБУ для дітей. КЛЮЧ*. <https://chl.kiev.ua/KEY/Books/ShowBook/83>
- Корнєєва, Г. (2011). Українська дитяча книжка Галичини: від "Читанки" М.Шашкевича... (1850–1939): історико-книгознавчий аспект. Світ.
- Марченко, Н. П. (2021). Біографічні видання для дітей і юнацтва в Україні 2000–2020 рр. У В. Попик (Ред.). *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* (сс. 143-179). <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>
- Марченко, Н. (1998). *Видання для дітей в Україні 1917-1923 рр.: історіографія, джерела, типологія* [Дис. канд. іст. наук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського].
- Марченко, Н. (2014). *Володимир Рутківський: тексти долі: біографічний нарис*. Навчальна книга – Богдан.
- Морозенко, М. (2011). Спроба гендерної класифікації сучасної літератури для дітей. *Сайт НБУ для дітей. КЛЮЧ*. <https://chl.kiev.ua/KEY/Books/ShowBook/62>
- Мураховський, А., Буряк, С. (2012) Аналітичний огляд випуску друкованої продукції в 2011 році. *Вісник Книжкової палати*, 5, 3 – 16. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_5_1.
- Овдійчук, Л. (2018). *Сучасна проза для дітей: жанрово-стильові особливості*. LAP LAMBERT Academic Publishing
- Огар, Е. (2012). *Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)*. Світ.
- Огар, Е. (2015). Українська дитяча книга кінця ХХ – початку ХХІ ст.: літературно-видавничий "портрет" на тлі доби. *Studia o Książce i Informatcji*, 34, 95 –108.
- Папуша, О. (2003). *Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу* [Автореф. дис. канд. філол. наук, Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка].

- Петренко, О. (2021). *Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина XIX століття - початок XXI століття)* [Автореф. дис. канд. іст. наук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського].
- Салюк, Б. (2013). *Perpetuum mobile дитячої літератури: типологія традиційних образів дитини-бейкетника*: монографія. ЛАНДОН – XXI.
- Baran, U. (2021). The development of children's literature in Ukraine in the XX-XXI centuries. *Studia Polsko-Ukraińskie*, 8, 179 – 193. https://wuw.pl/data/include/cms//Studia_Polsko_Ukraińskie_2021_8.pdf?v=1632726958203#page=175
- Kachak, T. (2022a). Historical memory and national perspective in contemporary Ukrainian literature for children and youth. *Australian and New Zealand Journal of European Studies (ANZJES)*, 14 (4), 29 - 37. <https://openjournals.library.sydney.edu.au/ANZJES/article/view/17333>
- Kachak, T. (2022b). Social Orphanhood in Contemporary Ukrainian Literature for Children and Young People. *Libri & Liberi*, 11 (1), 13-33. <https://doi.org/10.21066/carcl.libri.11.1.1>
- Vardanian, M. (2020). Ukrainian diasporic children's literature for the 20th century in context of writings in english: a child voice: Taboo and the otherness. In Vardanian M., Hamaniuk V., Berezhna M. et al. *Literary discourse: theoretical and practical aspects*. Publishing House "Baltija Publishing" (pp. 113 – 131). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-009-4>
- Vardanian, M. (2023). "Ukraine is not Russia": nation-building is colonization in translations for young adults. *Ideology and Politics Journal*, 2 (24), 34 – 57. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2023.02.00002>
- Vzdul's'ka, V. (2022). Laboratorium des Wandels Das ukrainische Kinder-und Jugendbuch. *Osteuropa*, 6 – 8, 265.

REFERENCES

- Baran, U. (2014). Aktyvnyi kanon suchasnoi literatury dlia ditei ta yunatstva: Zakhid ta Skhid [Active canon of modern literature for children and youth: West and East]. *Bulletin of the Ukrainian Research Center of Children's and Youth Literature "Literature. Children. Time". Scientific works: Scientific and methodical journal. Philology. Literary studies*, 239 (227), 8 - 12. <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/view/35621> [in Ukrainian].
- Baran, U. (2011). Kontseptualizatsiia rozuminnia suchasnoi literatury dlia ditei ta yunatstva u svitli naukovoï krytyky [Conceptualization of the understanding of modern literature for children and youth in the light of scientific criticism]. *Bulletin of the Ukrainian Research Center of Children's and Youth Literature "Literature. Children. Time"*, 1, 25 – 35 [in Ukrainian].
- Buriak, S. (2011). Analychnyi ohliad vypusku drukovanoi produktsii v 2010 rotsi [Analytical review of the production of printed products in 2010]. *Bulletin of the Book Chamber*, 5, 6 – 15. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_5_2 [in Ukrainian].
- Vernyhora, N. (2013a). *Knyhovydannia dlia ditei v Ukraini XX stolittia: typolohiia, problematyka, zhanrovi osoblyvosti* [Book publishing for children in Ukraine in the 20th century: typology, issues, genre features]. [Candidate's thesis, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].
- Vernyhora, N. (2013b). Ukrainski doslidnyky periodyky ta knyhovydannia dlia ditei [Ukrainian researchers of periodicals and book publishing for children]. *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo* [Ukrainian Journalism], 14, 80 – 86. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzhz_2013_14_17 [in Ukrainian].
- Zaitseva, K. (2013). Dytiacha literatura u systemi suchasnoho ukrainskoho literaturoznavstva [Children's literature in the system of modern Ukrainian literary studies]. *Filolohichni*

- seminary [Philological seminars], 16, 305 – 310. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_39. [in Ukrainian].
- Zdrazhko, A. (2013). *Istoriografichniy ohliad ukrainskykh vydan perekladnoi dytiachoi literatury vid kintsia XIX st. do pochatku XXI st.* [Historiographic review of Ukrainian editions of translated children's literature from the end of the 19th century to the beginning of the 21st century]. Vysheymyrskiy V. S. [in Ukrainian].
- Zelinska, A. (2020). *Ukrainska bihrafichna knyha: formuvannia rynku ta vydavnychoi kultury (na materialy vydan 2005-2017 rr.)* [Ukrainian biographical book: formation of the market and publishing culture (based on the material of the publications of 2005-2017)] [Candidate's thesis, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. [in Ukrainian].
- Ivaniuk, S. (2007). Kontsepsiia yunoho heroia v ukrainskii literaturi dlia ditei [The concept of a young hero in Ukrainian children's literature]. *Inozemna Philologia*, 119, 77 – 83 [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2013). *Literatura dlia ditei i dytiache chytannia u konteksti suchasnoi literaturnoi osvity* [Literature for children and children's reading in the context of modern literary education] [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2023). The basis of the concept of researching children's literature as an artistic and aesthetic phenomenon. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: "Philology. Journalism"*, 34 (73), 2 (2), 1 – 8. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/01> [in Ukrainian].
- Kachak, T. (2018). *Tendentsii rozvytku ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva pochatku XXI st* [Trends in the development of Ukrainian prose for children and youth at the beginning of the 21st century]. Akademvydav [in Ukrainian].
- Kyzylova, V. (2020). *Dynamika ukrainskoi literaturnoi prozovoi kazky* [Dynamics of the Ukrainian literary prose fairy tale]. Talkom [in Ukrainian].
- Kyzylova, V. (2013). *Khudozhnia spetsyfika ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva druhoi polovyny XX stolittia: monohrafiia* [Artistic specificity of Ukrainian prose for children and youth of the second half of the 20th century: monograph]. Publishing house DZ "Luhansk Taras Shevchenko National University" [in Ukrainian].
- Kiyanovska, M. (2011). Pokolinnia dytiachykh pysmennykiv: synkhroniia-diakhroniia. [A generation of children's writers: synchrony-diachrony]. *KLIUCH* [KEY]. <https://chl.kiev.ua/KEY/Books/ShowBook/83> [in Ukrainian].
- Korneeva, H. (2011). *Ukrainska dytiacha knyzhka Halychyny: vid "Chytanky" M. Shashkevycha... (1850–1939): istoryko-knyhozhnavchy aspekt* [Ukrainian children's book of Halychyna: from "Chitanka" by M. Shashkevych... (1850–1939): historical and bibliographic aspect]. Svit [in Ukrainian].
- Marchenko, N. P. (2021). Biografichni vydannia dlia ditei i yunatstva v Ukraini 2000–2020 rr. [Biographical publications for children and youth in Ukraine 2000–2020]. *Ukrainian biography of the 21st century: a mosaic of contexts and forms.* (pp. 143-179). <https://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452> [in Ukrainian].
- Marchenko, N. (1998). *Vydannia dlia ditei v Ukraini 1917-1923 rr.: istoriografii, dzherela, typolohiia* [Publications for children in Ukraine 1917-1923: historiography, sources, typology]. [Candidate's thesis, Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Marchenko, N. (2014). *Volodymyr Rutkivskiy: teksty doli: bihrafichniy narys* [Volodymyr Rutkivskiy: texts of fate: biographical essay]. Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
- Morozenko, M. (2011). Sproba hendernoï klasyfikatsii suchasnoi literatury dlia ditei [An attempt at gender classification of modern children's literature]. *KLIUCH* [KEY]. <https://chl.kiev.ua/KEY/Books/ShowBook/62> [in Ukrainian].
- Murakhovskiy, A. & Buriak, S. (2012) Analitychniy ohliad vypusku drukovanoi produktsii v 2011 rotsi [Analytical review of print production in 2011]. *Bulletin of the Book Chamber*, 5, 3 – 16. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_5_1. [in Ukrainian].

- Ovdiichuk, L. (2018). *Suchasna proza dlia ditei: zhanrovo-stylovi osoblyvosti* [Modern prose for children: genre and style features]. LAP LAMBERT Academic Publishing. [in Ukrainian].
- Ohar, E. (2012). *Dytiacha knyha v ukrainskomu sotsiumi (dosvid perekhidnoi doby)* [Children's book in Ukrainian society (experience of the transitional period)]. Svit [in Ukrainian].
- Ohar, E. (2015). *Ukrainska dytiacha knyha kintsia XX – pochatku XXI st.: literaturno-vydavnychiy "portret" na tli doby* [Ukrainian children's book of the end of the 20th – at the 21st: Literary and publishing "Image" in the historical background]. *Studia o Ksiązce i Informacji*, 34, 95 – 108. <https://wuwr.pl/bibl/article/view/1732/1683> [in Ukrainian].
- Papusha, O. (2003). *Naratyv dytiachoi literatury: spetsyfika khudozhnoho dyskursu* [Narrative of children's literature: specifics of artistic discourse] [Candidate's thesis, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University] [in Ukrainian].
- Petrenko, O. (2021). *Dytiacha knyha na terenakh Ukrainy: vydavnychiy i statystychno-oblikoviy aspekty (druha polovyna XIX stolittia - pochatok XXI stolittia)* [A children's book on the territory of Ukraine: publishing and statistical and accounting aspects (second half of the 19th century - the beginning of the 21st century)] [Candidate's thesis, Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Saliuk, B. (2013). *Perpetuum mobile dytiachoi literatury: typolohiia tradytsiinykh obraziv dytyny-beshketnyka* [Perpetuum mobile of children's literature: typology of traditional images of a child-beshket player]. LONDON – XXI [in Ukrainian].
- Baran, U. (2021). The development of children's literature in Ukraine in the XX-XXI centuries. *Studia Polsko-Ukraińskie*, 8, 179 – 193. https://wuw.pl/data/include/cms//Studia_Polsko_Ukraińskie_2021_8.pdf?v=1632726958203#page=175
- Kachak, T. (2022a). Historical memory and national perspective in contemporary Ukrainian literature for children and youth. *Australian and New Zealand Journal of European Studies (ANZJES)*, 14 (4), 29 - 37. <https://openjournals.library.sydney.edu.au/ANZJES/article/view/17333>
- Kachak, T. (2022b). Social Orphanhood in Contemporary Ukrainian Literature for Children and Young People. *Libri & Liberi*, 11 (1), 13-33. <https://doi.org/10.21066/carcl.libri.11.1.1>
- Vardanian, M. (2020). Ukrainian diasporic children's literature for the 20th century in context of writings in english: a child voice: Taboo and the otherness. In Vardanian M., Hamaniuk V., Berezhna M. et al. *Literary discourse: theoretical and practical aspects*. Publishing House "Baltija Publishing" (pp. 113 – 131). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-009-4>
- Vardanian, M. (2023). "Ukraine is not Russia": nation-building is colonization in translations for young adults. *Ideology and Politics Journal*, 2 (24), 34 – 57. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2023.02.00002>
- Vzdul's'ka, V. (2022). Laboratorium des Wandels Das ukrainische Kinder-und Jugendbuch. *Osteuropa*, 6 – 8, 265.

Nataliia Marchenko, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate, Department of Theory and Methods of Biobibliography, Institute of Biographical Research, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>
np_marchenko@ukr.net

Марченко, Н. (2024). Література для дітей і юнацтва незалежної України (1991–2023 рр.): соціокультурний аспект. *Дитяча література: інтердисциплінарний дискурс*, 1 (1), 13 - 36.

У статті проаналізований комплекс соціокультурних чинників, які впливали на формування феномену літератури для дітей і юнацтва в Україні впродовж 1991–2023 рр.,

описаний її стан на різних часових проміжках у межах цього періоду та запропоновано варіант періодизації літератури для дітей в Україні доби Незалежності.

Дослідження ґрунтується на аналізі фондів і даних сайту Національної бібліотеки України для дітей, статистиці обліку книжкових видань Книжкової палати України імені Івана Федорова та даних профільних сайтів “BaraBooka: Простір української дитячої книги”, “Буквоїд”, “Читомо: Культурно-видавничий проект”. Узагальнено факти, які засвідчують основні зміни у галузі книговидавництва, книгорозповсюдження та промоції читання, державній освітній і культурній політиці щодо дитячого читання, рецензуванні, критиці та науковому дослідженні дитячої літератури в Україні 1991–2023 рр.

Авторці вдалося визначити наступні етапи у становленні літератури для дітей і юнацтва доби Незалежності: 1) Розшарування (1991–2000); 2) Ідентифікація (2000–2013); 3) Розвиток (2014 – до нині), поділяється на відрізки: а) поч. 2014 – 12.03.2020; б) 12.03.2020–24.02.2022; в) 24.02.2022 – до нині.

З’ясовано, що література для дітей і юнацтва доби Незалежності (1991–2023) поряд із вирішенням актуальних завдань вимушена була “перепрочитати” весь попередній досвід, сформувані відсутній із причин бездержавності канон та інтегрувати й осмислити як цілісне неперервне явище різні часопросторові відрізки становлення вітчизняної дитячої літератури. Вперше в історії літератури для дітей України з’явився повноцінний сталий науковий дискурс, гнучка система державної, громадської та приватної підтримки і промоції, а також покоління авторів, які ідентифікують себе виключно як дитячі письменники та фахово працюють у цій галузі.

Першорядними завданнями в дослідженні дитячої літератури України визначено формування єдиної тематичної бази даних бібліографічної інформації та створення репозитарію наукових друків, а також уніфікація та утвердження пантеону дитячих письменників і канону текстів. Основними соціокультурними викликами, що стоять нині загалом перед літературою для дітей в Україні визнано зумовлену умовами війни непередбачуваність, нестача фахових кадрів і читачів, різке загострення конкуренції та викликів, пов’язаних із усвідомленням українців як титульної нації та прискореними процесами самоідентифікації

Ключові слова: література для дітей і юнацтва, книговидавництва в Україні 1991–2023 рр., наукові дослідження літератури для дітей і юнацтва в Україні, промоція книжки для дітей і юнацтва та читання в Україні, соціокультурний аналіз.

Marchenko, N. (2024). Literature for Children and Youth of Independent Ukraine (1991–2023): Sociocultural Aspect. *Children's literature: interdisciplinary discourse*, 1 (1), 13 - 36.

Received: January 14, 2024; **Accepted:** May 30, 2024.